

УДК 130.2 (043.3)

Євгенія Більченко

СПІВВІДНОШЕННЯ ЦІННОСТЕЙ СВОБОДИ, НАЦІЇ І ТРАДИЦІЇ У МІФОЛОГІЧНІЙ ТРІАДІ «ЗАХІД – МАЙДАН – РОСІЯ» ЯК ПРОСТІР МОДЕЛЮВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стаття присвячена філософсько-культурологічному аналізу феномена українського Майдану як символічної події, що утворює навколо себе відповідний семантичний простір. Автор дослідження на основі компаративного аналізу двох моделей ідентичності Майдану (ліберальної та етноцентричної) доводить внутрішню суперечність між діалогічною настановою на легітимність Іншого та патріотичною настановою на національне самовизначення як головний парадокс сучасної української ідентичності. У роботі показано співвідношення ліберального і національного Майдану як травматичного суспільства «страждання» із суспільствами «радості»: традиціоналістським (Росія) та мультикультуралістським (Захід).

Ключові слова: *свобода, нація, традиція, ідентичність, семантичний топос, лібералізм, етноцентризм, консерватизм.*

E. Bilchenko

THE RATIO OF THE VALUES OF FREEDOM, NATION AND TRADITION IN THE MYTHOLOGICAL TRIAD OF «WEST – MAIDAN – RUSSIA» AS A SPACE OF FORMATION OF CONTEMPORARY UKRAINIAN IDENTITY

Article is devoted to the philosophical and culturological analysis of the phenomenon of Ukrainian Maidan as a symbolic event, which is formed around the corresponding semantic space. Author of the study on the basis of comparative analysis of the two models of identical Maidan (liberal and ethnocentric ones) proves the inherent contradiction between the dialogical setting on the legitimacy of the Other and the installation of patriotic national self-determination as the main paradox of contemporary Ukrainian identity. The paper shows the ratio of the Liberal and National Maidans as traumatic society of «suffering» with the societies of «joy»: traditionalist one (Russia) and multicultural one (the West).

The proposed exploration under the given hypotheses was the classification of three mythological topos: West, Maidan and Russia. For each of them are singled out the dominant values of triad: Western «freedom» (liberalism) Maidan's «nation» (ethnocentrism) and Russian «tradition» (conservatism). We try to describe each of these semantic spaces in their paradoxes.

The West – is a Freedom, justified by Tradition. The event provides a synthesis of modern ideas of transcendentalism consecrated classical rational space (tradition) and postmodern liberal mood chaotic of heterogeneity. The main myth of the West – the legitimacy of the Other, inscribed in the rational and historical trim and mutual benefit (teleology Greek, Roman idea of law, education idea and postmodern dialogic idea). West claims to be a democratic pluralist world under the laws of tolerance, where the main weakness – that democratic plurality – actually «Western» values and its spread in the world in the image of «universal» turns tragedy totality under the guise of diversity.

Maidan – is Freedom, declared by the Nation. Within the semantic topos of Maidan there are two conflicting identification mythological models: the liberal (the idea of rights and freedoms of Another) and ethnocentric (ideas of rights and freedoms of the nation). Their internal incompatibility under certain conditions provoked a crisis of Maidan environment and weakened the effectiveness of its dialogue with the opposition-minded locus of East, which gave rise to tragic civil consequences. The main Maidan myths are: the existential selfness of Ego («I have a right!») and existential selfness of nation («Ukraine – above all!»)/ Maidan aims to create the perfect romantic world of anarchic protest sample, higher values which is a person outside the system and the government and nation outside of colonialism and imperialism. The main weakness – the gradual deepening contradictions between individual poetic myth of «rebellious man» (judicial and Christian image and the image of European Romantics) and collective tribal myth of «rebellious people» (Cossack folk image).

Russia – is a Nation, justified by Tradition. Russia in this field is a mythological alternative to the West and to the Maidan at the same time, offering a third combination of values: the nation and tradition, embodied in the imperial myth and archetype Orbis Terrarum («Moscow – Third Rome»). If

nationalism is ethnic Maidan shape (isolationism, folk naive, educational romanticism, voluntarism), Russian nationalism is a state forming (chauvinism, colonialism, imperialism). The main myth of Russia is an exclusivity of the Russian people, called to carry out mediation in the unification of peoples in the world by «international» (similar universal) state orthodox Soviet-type senses. In this global «family» should be «brotherly» (that is stylized in a familiar archetype of provincialism) Ukraine (Byzantine tsezaropapizm, Orthodox messianism, Soviet archetypes of «friendship» and «brotherhood»).

Trying to find common denominators in relations between Ukrain, the West and Russia we understand, that it will be really if mass culture as a mechanism of information war can open mythological meanings that have served as the

Third (common ones) in dialogs of these confrontation spaces. To do this with all the mythological fields need to find the dominant «in tune» sense and limit others («traumatic») meaning that hinder cooperation.

Toward the West through dialogue actually establish a liberal sense of Maidan – the idea of people’s right to determine its own traditions, which provides (and limits) democracy. Ethnic meaning that undergoes conscious limitation – concentrate radical liberal. The obstacle to dialogue here – the inability of the West to understand aborted institutes legal protection in Ukrainian society that gives rise to radicalism and inability of Ukraine in general and in particular to develop a positive perception of the experience of the law as an institution no pressure, and as an institution of protection,

From the Russian mythological field this interaction is more difficult to carry out, because if the West and Maidan are connected by value of freedom, Russia and Ukraine have a common sense of nation, each protecting their own interests. Dialogue is possible or, through targeting nechyselni Russian liberal circles of «anti-Soviet» setting (which has reduced less) or, through projection values of one nation to another («you protect your people, so donating our right to act similarly»). The obstacle to dialogue here – is strongly developed imperialist Soviet meta-narrative of «cradle», based on three key myths associated with mimicry (stylized under one another) – ethnic, social class and religious, national mimicry under pressure «international» good (the rhetoric of «friendship» and «brotherhood»); mimicry lack of freedom in the presence of «well-being» (the rhetoric of «happiness» in the «common house» where the free word «against» is not necessary because of stability of «social package»); mimicry уа messianism in dialogical «openness» (Russia – шы selected country that tends to imperialist forms of life, because she was «chosen» to unite people in the total «kingdom»).

Keywords: *freedom, nation, tradition, identity, semantic topos, liberalism, ethnocentrism, conservatism.*

Е. Бильченко

СООТНОШЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ СВОБОДЫ, НАЦИИ И ТРАДИЦИИ В МИФОЛОГИЧЕСКОЙ ТРИАДЕ «ЗАПАД – МАЙДАН – РОССИЯ» КАК ПРОСТРАНСТВО МОДЕЛИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Статья посвящена философско-культурологическому анализу феномена украинского Майдана как символического события, которое образует вокруг себя соответствующее семантическое пространство. Автор исследования на основе компаративного анализа двух моделей идентичности Майдана (либеральной и этноцентрической) доказывает внутреннее противоречие между диалогической установкой на легитимность Другого и патриотической установкой на национальное самоопределение как главный парадокс современной украинской идентичности. В работе показано соотношение либерального и национального Майдана как травматического общества «страдания» с обществами «радости»: традиционалистским (Россия) и мультикультуралистским (Запад).

Ключевые слова: *свобода, нация, традиция, идентичность, семантический топос, либерализм, этноцентризм, консерватизм.*

Події українського Майдану, які привернули увагу всього світу, можна констатувати як суспільний акт виявлення протестної ідентичності, що відбувся. Протестна ідентичність як самодостатнє явище не здатна виконувати роль інтегратора суспільних відносин, але має потенціал для формування позитивних ідентичностей громадянського, ліберального та національного спрямування. Громадська ситуація у теперішній Україні при усій її складності є, тим не менш, лише інерціальною варіацією смислів і цінностей, що були виголошені власне у семантично-ідеологічному просторі Майдану. Тому останній може і повинен стати предметом окремого філософсько-культурологічного дослідження. Адже Майдан, подібно до руху кхаді (свадеші) в Індії часів діяльності Махатми Ганді, є не просто політичним процесом чи громадським рухом, спровокованим спільною дією народного повстання та геополітичних ігор. Він становить особливу духовну модель, що служить патерном для етнокультурної ідентифікації (позитивної чи негативної стосовно самого себе) більшості нинішніх мешканців України і, без перебільшення, багатьох мешканців сусідньої з Україною держави, що так чи інакше намагається впливати на процес формування настроїв і співвідношення політичних сил у нашій країні.

Оскільки ми маємо справу з аналізом ідентичності в Україні, яка тільки нині проходить своє становлення, ми можемо застосовувати до поточних реалій класичні, неklasичні та постнеklasичні філософсько-культурологічні концепції, які або присвячені проблемам ідентичності, або диференціюють її окремі складові, якими у нашій розробці постають цінності: свободи (лібералізм), нації (етноцентризм) і традиції (консерватизм), інтерпретовані як культурні універсалиї.

Відповідно, основною концептуальною базою для нас слугуватимуть праці з класичної герменевтики (Г.-Г. Гадамер), неklasичної культурології (М. Найдорф), герменевтичної діалогістики (П. Рікер) і соціології (В. Малахов), що крізь призму універсальних категорій культури ставлять проблеми співвідношення самості (як вияву етноцентричної принципності і трансцендентальної міфологеми традиції) та іншості – толерантності, полікультурності, ліберальності [1–4].

Ключовим **методологічним** моментом слугуватиме модель сучасної української самосвідомості як смислового феномена, що є складовою відповідного ідеологічного простору. Ця модель оточує себе смисловим полем, має свою, користуючись термінологією Московсько-Тартуської школи, семіосферу і є складовою соціальної міфології, – як західного, так і російсько-радянського (пострадянського)

кола архетипів та символічних кодів. Зіткнення у смисловому топосі Майдану даних двох несумісних міфологічних систем зумовлює унікальність його маргінального статусу, його внутрішні парадокси і неочікувані комбінації ментальних структур.

Культурпсихологічний та культурно-антропологічний аналіз Майдану як символічної події, що вже відбулася у певному хронотопі (хоча й інерція її ще триває), – актуальний не лише з огляду на соціально-політичні процеси у нашій країні, але й на геополітичні процеси світового масштабу. Ми цілком усвідомлюємо, що ця проблема може стати своєрідним предметом наукової «моди», даниною елементарному естетству «навколо політики». Щоб цього не відбулося, ми б хотіли чітко окреслити суспільний аспект актуальності теми – йдеться про конкретну прикладну цінність пошуку такого модусу моделі сучасної української ідентичності, який був би зрозумілий (надавав би адекватну культурним запитам семіотичну формулу) мешканцям не лише Заходу і Центру, але й Півдня і Сходу України. Тобто, розглядаючи проблему міфологічних смислів Майдану, ми тим самим здійснюємо спробу розв'язати проблему пошуку світоглядних механізмів примирення національної (у цьому випадку – «майданівської») та локальних ідентичностей нашої держави.

Попереднє припущення, що слугуватиме для нас своєрідною робочою гіпотезою, є поступова ескалація суперечностей між двома аспектами смислового поля «майданівської» України – національним та ліберальним, – що із форми *implicita* переростає у досить відверту – мірою еволюції сучасного українського суспільства – від Майдану – через анексію Криму – до початку АТО.

Відповідно до висловленого вище, метою нашого дослідження є порівняльний аналіз ідентифікаційних структур, що стали наслідком протестної інтенції Майдану та демонструють різне ставлення до смислових просторів велико(мало)російського Сходу та Європи, за тріадичною лінією «Майдан – Захід – Росія».

Поставлена мета визначає таку послідовність завдань:

* Диференціювати у смисловому топосі орієнтованого на євроінтеграцію Майдану дві основні ідентифікаційні моделі: ліберальну (постмодерну, полікультурну, діалогічну) та етноцентричну (премодерну, міфоритуальну, монологічну), що репрезентують, відповідно, два різновиди світовідчуття: універсалістичний (космополітичний, «моральнісний», соціально-прагматичний) та партикуляристський (фундаменталістський, «цинічний», мілітаристсько-романтичний).

* Показати співвідношення ліберальної та етноцентричної ідентичностей Майдану із постмодерним топосом сучасного Заходу та модерним топосом сучасної Росії. При цьому, якщо мультикультурний Захід та імперіалістична офіційна Росія, взяті як ідентифікаційні моделі, інтерпретуються тут як «суспільства радості» (на основі акцентуації ідеї «захисту», «порядку» і «добробуту»), то Майдан як топос історичної травми та ритуалізованої смерті – як «суспільство страждання», образ якого протиставляється обом різновидам архетипу «радості» – як російському, так і західному.

Наша **гіпотеза** полягає у тому, щоб виявити непогодженість ідеї Іншого (ліберальна ідентичність Майдану) та ідеї етнічного (національно спрямована майданівська ідентичність).

Виклад основної проблематики. Майдан як семантичний феномен є складним інтертекстом, що включає у себе єдність вербальних та невербальних артефактів (від промовок до плакатів і сувенірів), світоглядних настанов різних ідеологій (від етноцентризму до лібералізму, від радикалізму до толерантності), архетипів (Великої матері, Батьківщини, Софії, Віче, жертвовної смерті, Героя, трікстера тощо). Зважаючи на широту пропонованої проблеми, ми пропонуємо зупинитися на вивченні ціннісно-смислових аспектів соціальної міфології Майдану між Заходом і Росією. Позірна неспівмірність постановки в один ряд категорій, що позначають громадську подію («Майдан»), цивілізаційний блок («Захід») та країну («Росія») знімається через науково-метафоричне тлумачення нами цих понять як символів різних ментальних моделей, типів ідентичності та ціннісних світів.

Ціннісна матриця Майдану як прикордонного феномена між міфологічними світами Заходу та Росії формується в умовах постіндустріального суспільства. В інформаційному світі важливим важелем здійснення соціальних подій виступає масова культура. Масова культура і сформована на основі медіа «індустрія свідомості» є одним із найбільш ефективних чинників формування ірраціональних колективних уявлень, в основі яких лежать архетипи та, відповідно, досвід первісного мислення. Архетипи, сублімовані у символічні наративи, визначають цінності та настанови колективних настроїв, які утворюють масову свідомість і реанімують міфологію [5]. Розвивається так звана «нова» (соціальна) міфологія, формуються специфічні картини світу, що транслуються масовою культурою, тиражуються, розмножуються, піддаються симуляції (імітаційному копіюванню) та брендингу (спустошенню символів за умов актуалізації рекламної інформації про них). Масова культура породжує соціальну міфологію, підтримує і поширює її, але одночасно сама визначається нею. Соціально-міфологічна свідомість має схильність до самодоповнення шляхом ідентифікаційних реваншів: там, де масова свідомість відчуває ефект травми, вона гіперболізує свої символи і смисли, слугуючи основним важелем інформаційної війни.

Майдан, з одного боку, є феноменом соціальної міфології, що кореспондує із міфологічним простором західного постмодерну, який, оголосивши відмову від будь-яких ідеологій, тим не менше абсолютизував як над-цінності сам образ і концепт (значущої) відсутності. З іншого боку, Майдан відображає притаманну для ситуації кризи постмодерну тенденцію до реставрації модерну у формі своєрідної «аксіологічної ностальгії» – туги за ціннісним буттям, за екзистенцією життя-смерті, – туги, утвореної у результаті онтологічної нестачі. Семантичний топос Майдану як простір, орієнтований на європейську ліберально-демократичну традицію, віддзеркалює суперечності постсучасного західного світу й одночасно коректує їх яскравою модерною тенденцією до модерної етнізації лібералізму.

Зазначені суперечності добре простежувалися у ході еволюції умонастроїв на самому Майдані. «Першопочатковий» Майдан (умовно кажучи, до початку бойових дій) втілював мультикультурну ідею демократичних свобод для численних несхожих між собою суб'єктів, тобто був достатньо ліберальним та мультикультурним середовищем. Ліберальний мультикультуралізм як одна з форм західної соціальної міфології послідовно дотримується цінностей індивідуальної свободи вибору – невтручання в життєвий Іншого та утримання від нав'язування Іншому «свого», – у результаті якого спільною основою взаємодії стає загальноетичний принцип блага. Ліберальний мультикультуралізм у тому вигляді, у якому він існує нині, поєднує в собі елементи філософського модерну (через парадигму ліберальної етики і, зокрема, через відчутний відголос просвітницької концепції природного права і суспільного договору) та постмодерну (через наслідування принципу феноменологічного утримання від оціночних суджень та настанові на емпіричне споглядання конкретної багатоманітності одиниць).

З іншого боку, мультикультуралізм у його «чистому», «класичному» ліберальному вигляді задає непомірно високий стандарт абсолютної толерантності, практичне здійснення якої неможливе у будь-якому режимі. Звідси – внутрішні суперечності між різними напрямками мультикультуралізму (універсалістичним, радикально постмодерним та фундаменталістським). Відповідно, Майдан не оминула і головна суперечність мультикультуралізму, що стала на Заході джерелом його внутрішньої кризи. Йдеться про іманентну суперечність між толерантністю та ідентичністю як космополітичним та етноцентричним початками мультикультуралізму, тобто між партикуляристським принципом культурної множинності та універсалістським принципом легітимності Іншого.

Принцип культурної множинності певною мірою є етноцентричним, оскільки визнає право кожної культури на національне самовизначення на засадах корпоративної системи цінностей. Принцип легітимності Іншого є космополітичним, оскільки означає обмеження права культури на етнічну самореалізацію за умов пошкодження прав інших етносів та культур й апеляцію до «загальнолюдських» цінностей поваги, рівності й толерантності. Надмірне зловживання принципом ідентичності становить загрозу націоналізму як практичного наслідку мультикультуралізму. Гіперболізація ж толерантності часто завершується релятивацією ціннісної позиції взагалі: толерантність втрачає сенс, бо губить стрижень власної принциповості, яку вона має обмежувати заради принципів Іншого.

Справа ускладнюється ще тим, що обидва принципи, які декларуються як культурні універсалії, за своєю генезою є європейськими, тому декларована Євросоюзом культурна плюральність фактично є симптомом «загальних своїх» – поширення стилізованих під «загальнолюдські» власне європейських цінностей. Крім того, багато традиційних культур, ґрунтованих на так званих «домінуючих ідентичностях» (включаючи націоналістичні та імперіалістичні), не містять у своєму аксіологічному ядрі персоналістичної цінності Іншого, будучи зорієтованими на общинну ієрархію, ортодоксію, тотальність, перевагу структури над особистістю та консервативну принциповість традиції (наприклад, російська).

Виникає дискусійне запитання: наскільки доцільно застосовувати до консервативних традицій примус як спосіб виховання свободи, яка не передбачає жодних форм тиску? Іншими словами: чи можливе прищеплення демократії авторитарними засобами? Відтак соціально-ліберальний принцип свободи як поваги до Іншого, з одного боку, визнає його право на самовизначення, а отже, й факт можливого етнічного реваншу, а з іншого боку, – обмежує його міркуваннями гуманності та загальної безпеки.

Таким чином, у західному міфологічному просторі, на який переважно (принаймні позірно) орієнтувався Майдан, утверджуються дві провідні цінності: демократична цінність свободи як основа парадигми лібералізму і теорії толерантності та консервативна цінність традиції, яка сформувалася завдяки, з одного боку, визнанню лібералами прав різних народів на самовизначення через пошук архетипічних основ власних культур (архетипу Золотого Віку), а з іншого – завдяки діяльності представників антиглобалістських рухів, що репрезентують етноцентричний (радикальний, реваншистський, фундаменталістський) різновид мультикультуралізму після постмодерну і кризи його класичних «м'яких» форм.

Реставрація проекту модерну в суспільстві нових медіа ще більше зміцнила консервативні тенденції розвитку сучасного світу. Майдан, засвоївши ідеї свободи, доповнив їх традиційною міфологією українського суспільства як суспільства історичної травми («страждання»). Традиціоналізм набув етнічного забарвлення та перетворився на культ ідеї нації. Саме цю двоїстість соціально-ліберального та фундаментально-етнічного чинників мультикультуралізму показав кінець українського Майдану як

мультикультурного середовища, яке стало одним із найбільш значущих симптомів зіткнення ліберального та національного початків людської свідомості.

Національний Майдан репрезентовано було переважно україномовним населенням Західної України та праворадикальними силами. Ліберальний – російськомовною демократичною інтелігенцією Центру, Півдня і Сходу. Основна мета національного Майдану – ритуалізоване у дусі традиційної міфології відстоювання етнічних інтересів, захист права на національне самовизначення і, як наслідок, протест проти російських впливів (ключовий символ – фігура російської гегемонії). Основна мета ліберального Майдану – раціоналізоване на основі європейської правової свідомості відстоювання легітимності Іншого, свободи слова та думки, протест проти будь-яких виявів насильства і тиранії (ключовий символ – розгін мирної демонстрації студентів).

Зазначені два топоси Майдану, що буди єдиним цілим на його початку, мірою мілітаризації громадського дійства, виявляли прихований, а іноді і явний конфлікт ідентифікацій, ґрунтований на загальній для мультикультуралізму суперечності між чинником Іншого (лібералізм) та чинником етносу (фундаменталізм). З іншого боку, обидві ідентифікаційні моделі відповідали пріоритетним настановам західної системи цінностей, до складу якої входить динамічний баланс між постхристиянською універсально-космополітичною ідеєю Свободи (людини, Людства) та неоязичницькою національно-партикулярною ідеєю Незалежності (традицій етносу, нації).

Цей баланс залишався б недоторканим, якби на певному етапі еволюції Майдану не відбулася б радикалізація його національної складової, радикальність якої значною мірою «відклякнула» ліберальний Захід «неправомірністю» бойових дій. Романтична архаїка цих дій як своєрідний реваншистський (антиглобалістський) за духом крок не міг і не може задовольняти універсалістичні претензії євроамериканського блоку. Причиною такого напруження на рівні світогляду є конфлікт між архетипом «страждання», яке несе історична травма української етнічної традиції як традиції «поневоленого народу» (звідси – яскраві тілесні символи оголеності, що облетіли увесь світ у відео), та архетипом «радості», який несе благополучний Захід. Явища, які не відповідають раціонально-технократичним стандартам західної ідеології маси (наприклад, божевілля, сексуальність, кримінальність, авангардна творчість, іронія, соціальний протест, епатаж, маргінальність), нею відкидаються. Серед таких табу-йованих феноменів опиняється трагізм як синдром Інакшого (включаючи образи смерті та божевілля) як принцип світовідчуття, що не погоджується із масовою оптимістичною «розумністю» буття, яка декламується як космічний порядок, але *de facto* виявляється усередненим прагматичним шаблоном обивательського «здорового глузду». Трагіки масами сприймаються як фігури Чужого і витісняються на периферію центрованої офіційної культури: у суспільстві щасливих, на відміну від традиційних міфоритуальних оргіастичних спільнот з їх інститутами шаманства та альтруїстичного самогубства, смерть, як і психічна хвороба, сприймається як щось маргінально-ганебне. Репресуючи трагічне, маса тим самим пригнічує індивідуальність, що найповніше виявляється через страждання. Майдан на етапах архетипу беззахисної істини, що «змушена підняти коктейль», був цілком трагічним феноменом і не вписувався в порядок раціонально-правового західного космосу.

Ще більше роздратування це викликало у матриці соціальної міфології Росії, яку споріднює із Заходом ідея традиції, але консервативні смисли тут накладаються не на лібералізм, а на чітку ідею нації як світової держави. Розглянемо цей міфологічний смисл докладніше. Насамперед варто зазначити, що в основі «великоросійського» (візантійського, імперського, квазікомуністичного) дискурсу у його безлічі спадкових варіацій лежить трансформований відповідно до потреб політичного маніпулювання архетип православної Софії – символу взаємопроникнення сакрального і профанного через дію у світі Божественної премудрості, що визначає достатньо фемінізовану священну традицію «землі» (або ж «ґрунту»).

У суспільному вимірі космологічна Софія виявляє себе через образ соціуму як общини – колективної цілісності гармонійно погоджених індивідів, об'єднаних у сакральну структуру єдності, що переважає над одиничним. Тому концепція соборності визначила общинний дискурс православної комунітарності. У цьому дискурсі складається російська філософська думка, в основі якої лежить універсалія Логосу як першооснова буття, на протигагу західним, латинським уявленням про Радіо (інтелектуальність, розум) як архе.

У цьому – відмінність між містицизмом православ'я та раціоналізмом католицизму. Раціоналізм є основою індивідуалізму, автономності особистості; містицизм є основою російського православного колективізму. Соборність у контексті останнього – містична настанова на «єдиноцілісність» людства, розуміння людини як «гілки» на загальнолюдському стовбурі. Суб'єктом соборності постає Російська Православна Церква як цілісний духовний організм (В. Зеньківський, І. Кіреєвський) та чинник формування нації.

Розгортання соборності у тріаду «православ'я – самодержав'я – народність» на ґрунті московської версії формує уявлення щодо месіанської долі Росії і російського народу. Месіанізм як ключова міфологема російської православної картини світу передбачає пристрасне очікування прийдешнього буття

у формі здійснення Росією органічно притаманної їй вселенської інтегративної функції. Росія тлумачилася як «богообрана» держава, покликана поєднати країни і народи на релігійному ґрунті. При цьому така інтуїція мала безліч різноманітних інтерпретацій, які коливалися між двома культурно-смысловими полюсами: від продиктованих християнською етикою милосердя і любові діалогічності, відкритості, толерантності щодо інших культур (пригадаймо слова Ф. Достоєвського про «всесвітню чутливість» О. Пушкіна) до імперських амбіцій, успадкованих, своєю чергою, від картини світу, історично складеної на території Візантійській імперії, в умовах релігійно-політичного домінування інституту держави над інститутом церкви (цезаропапізм). Наявність цих полюсів соборності пов'язана із відмінністю між романтично-духовними цінностями російської культури як цінностями «першого» порядку (М. Бердяєв) та вторинними прагматичними цінностями державної політики Російської імперії.

«Міф, що утворює імперію» (рос. «имперобразующий миф» – термін російського культуролога та правозахисника І. Яковенко) як одна з головних ідей православної, зокрема російської, релігійної культури та культурної рефлексії – це категорія, яка фіксує архетип «соціальної мегамашини» (термін американського культуролога Л. Мемфорда) у традиційній ментальності східних слов'ян – архетип, запозичений від цезаропапізму Візантійської імперії (А. Тойнбі). Як справедливо зауважує І. Яковенко, «імперська модель закарбована в культурний код росіян» [6, с. 122]. «Імперутворююча» ідея використовує принцип утвердження вищих сакралізованих істин (у цьому випадку держава, якій підкоряється церква) як потужні надособистісні сили, що репресують кожен окрему індивідуальність. Монологічність й авторитарність візантійського абсолютизму (вираженого у концепції диякона Агапіта VI ст. щодо божественного походження влади імператора та теорії «Москва – III Рим» інок Філофея XV ст.) набули продовження в соціалістично-комуністичній догматиці, визначивши патерни політичної поведінки топосу СРСР та сучасної Росії за класичною історично-міфологічною схематикою «Русь – Російська імперія – СРСР – Російська Федерація».

За таких умов опозиція «колективне – індивідуальне» сприймається в контексті етичної дихотомії «моральне – неморальне»; автономність особистості постає як духовно недосконалий стан, джерело дисгармонії та хаосу. Російська релігійна філософія всеєдності на ґрунті універсалії соборності дає нам такі відомі ідеї, як: соціальну утопію «Боголюдства» В. С. Солойова; історичну концепцію «возз'єднання» Л. П. Карсавіна; богословські ідеї щодо загального синтезу культур О. П. Флоренського, освітні софіологічні побудови В. В. Зеньківського – усі вони акцентують увагу на розчиненні особистісного початку в органічному колективі, яким керує теократична структура.

Механізм соборного єднання ґрунтується на реалізації суб'єкта через ціле і цілого через суб'єкта. Кожна окрема особа ідентифікує себе виключно через ціле, яке є транслятором її теургічних (божественно-творчих) потенцій. Індивідуальне волевиявлення засуджується (в тому числі церковно) як вияв «гордині» – у цьому відчутна архетипічна схожість православного бачення з традиційною містикою Сходу та комуністичною риторикою, яка свідомо стилізувала свої позиції під світське християнство, на імпліцитному рівні засвоївши його основні архетипи (лінійного тексту історії, Золотого Віку загальної рівності, центрованого за структурою концентричних кіл простору, «універсальних своїх», Чужого та ксенофобії, гріхопадіння, обраної спільноти, мономіфу Вождя/Героя, есхатологічного майбутнього, а також ритуалів жертви, ініціації та свята). Якщо у ролі організуючого общину цілого постає не церква, а світська інституція держави, – це призводить до складання проекту імперіалізму у формі мімікрії під універсальні цінності людства (синдром так званих «загальних своїх» за Б. Вальденфельсом).

Потрібно зазначити (хоча це і достатньо неочікувана особливість), що великоросійський імперіалізм (і зорієнтовані на нього сили «Антимайдану» східних топосів) і «майданівський» етнічний націоналізм при усій позірній протилежності орієнтуються на спільний національний метанаратив – ототожнення цінностей держави і культури, стилізація політичних смислів під духовні, – що виявилось у ставленні до Росії, образ якої ґрунтується на злитті російської культури і російської державної політики. Цей образ або категорично приймається, або нігілістично заперечується, але редукція культури до політики залишається незмінною, тобто парадоксальним чином крайні форми етнічної ідентичності Майдану виявляються втягнутими до формування того ж самого імперіалістичного міфу «культура дорівнює державі».

Ліберальний Майдан (підтриманий, крім того, частиною демократичної інтелігенції Росії) активно працює над деконструкцією цього міфу, використовуючи романтичну опозицію М. О. Бердяєва «цінності культури першого порядку – цінності держави другого порядку». Однак і лібералізм не уникає власного міфотворення, «годує» фактично міф про «два братні народи» (український та російський) у цілком месіанських надіях на правову або революційну перемогу «світового» лібералізму.

Висновки. У пропонованій розвідці відповідно до поставленої гіпотези було здійснено класифікацію трьох міфологічних топосів: Заходу, Майдану та Росії. Для кожного із них виокремлено свою комбінацію тріади цінностей: західної «свободи» (лібералізм), майданівської «нації» (етноцентризм) та російської «традиції» (консерватизм). Підсумуємо їх, використовуючи культурні універсалії.

1. Захід – це свобода, виправдана традицією. Захід передбачає синтез модерної ідеї освяченого класичним трансценденталізмом раціонального космосу (традиції) та постмодерного ліберального на-

строю хаотичної гетерогенності. Основний міф Заходу – легітимність Іншого, вписана в раціонально-історичний порядок права та взаємного блага (грецька телеологія, римська ідея закону, просвітницька ідея Я, постмодерна діалогічність). Захід претендує на створення демократичного плюралістичного світу за законами толерантності, основна слабкість яких у тому, що демократична плюральність – власне «західна» цінність і її поширення світом в образі «загальнолюдської» обертається трагедією тотальності під маскою багатоманітності.

2. Майдан – це свобода, оголошена нацією. У межах смислового топосу Майдану маємо конфліктний діалог двох ідентифікаційних міфологічних моделей: ліберальної (ідеї прав і свобод Іншого) та етноцентричної (ідеї прав і свобод нації). Їх внутрішня несумісність за певних умов провokuвала кризу середовища Майдану та послаблювала ефективність його діалогу з локусом опозиційно налаштованого Сходу, що і породило трагічні громадянські наслідки. Основний міф Майдану – екзистенційна самість Я («Я маю право!») як представника народу та екзистенційна самість народу Ми («Україна понад усе!») як сукупності численних інтегрованих Я. Майдан прагне створити ідеальний світ романтичного протесту анархічного зразка, вищими цінностями якого є людина за межами системи й влади та нація за межами колоніалізму та імперіалізму. Основна слабкість – поступове поглиблення суперечності між індивідуальним поетичним міфом «бунтуючої людини» (іудеохристиянський образ та образ європейського романтизму) та колективним родоплемінним міфом «бунтуючого народу» (іудейський та фольклорно-козацький образ).

3. Росія – це нація, що виправдовує себе традицією. Росія у цьому міфологічному полі опозиціонує Заходу і Майдану одночасно, пропонуючи третю комбінацію цінностей: нації та традиції, що втілюються в імперському міфі та архетипі *Orbis Terrarum* («Москва – Третій Рим»). Якщо націоналізм Майдану має етнічні форми (ізоляціонізм, хуторянство, просвітницький романтизм, волонтаризм), націоналізм Росії – державні (шовінізм, колоніалізм, імперіалізм). Основний міф Росії – обраність російського народу, покликаною здійснювати посередництво у справі єднання народів у світову «інтернаціональну» (псевдофедеративну) державу радянсько-православного типу, серед одиниць якої повинна бути і «братня» (тобто стилізована у звичному архетипі хліборобського провінціалізму) Україна (візантійський цезаропапізм, православне месіанство, радянські архетипи вождізму, «дружби» і «братства»).

Знайти спільний знаменник у стосунках майданівської та постмайданівської України із Заходом та Росією реально лише за умов, якщо масова культура почне транслювати соціально-міфологічні смисли, що б виконували роль Третього (спільного знаменника) в діалогах цих просторів. Для цього із усього міфологічного поля потрібно віднайти домінуючий «співзвучний» смисл і обмежити інші («травматичні») смисли, що заважають співробітництву.

1. У напрямі Заходу діалог реально налагодити через ліберальний смисл Майдану – ідею права народу на визначення свої традиції, яку передбачає (і обмежує) демократія. Етнічний смисл, який піддається свідомому обмеженню, метафорично кажучи, – концентрат радикальної ліберальності. Перешкода до діалогу тут – нездатність Заходу зрозуміти несформованість інститутів правового захисту в українському суспільстві, що й породжує радикалізм, та нездатність Майдану зокрема та України взагалі виробити позитивний досвід сприйняття закону не як інституту тиску, а як інституту захисту (що зумовлене тривалою відсутністю такого інституту).

2. Із російським міфологічним полем цю інтеракцію проводити складніше, бо якщо із Заходом Майдан збігається за цінністю свободи, то з Росією – за цінністю нації, кожна з яких захищає власні інтереси. Діалог можливий або: через орієнтації на не чисельні російські ліберальні кола «антирадянського» налаштування (які дедалі меншають), або: через проєкції цінності однієї нації на іншу («ви захищаєте свій народ, тому підтримайте наше право чинити аналогічно»). Перешкода до діалогу тут – міцно розвинутий радянський імперіалістичний метанаратив «колиски», що спирається на три ключові міфи, пов'язані з мімікрією (стилізацією одного під інше) – етнічний, соціально-класовий та релігійний: мімікрія національного тиску під «інтернаціональне» благо (звідси – риторика «дружби» і «братства»); мімікрія відсутності свободи під наявність «добробуту» (звідси – риторика «щастя у спільному домі», де вільне слово «проти» не потрібне через стабільність «соціального пакету»); мімікрія месіанства під діалогічну «відкритість» (Росія – обрана країна не тому, що вона тяжіє до імперіалістичних форм життя, а тому що вона «обрана», «покликана», «посвячена» єднати народи в структуру загального «царства» як найбільш оптимальну для них же самих).

Ця розвідка, ґрунтована на двох семантичних концептах сучасної української ідентичності: «ліберальне – етнічне» та «Майдан – Захід – Росія» – аж ніяк не ставить за мету слугувати абсолютним «рецептом порятунку» в умовах громадянських та військових протистоянь і свідомо не торкається політичних підтекстів цих протистоянь. Але, відповідно до доведеної нами гіпотези, демонструє способи зняття внутрішніх суперечностей сучасної української ідентичності у пошуках шляхів налагодження діалогу між Сходом і Заходом нашої держави.

Література:

1. Гадамер Г.-Г. Читання і перекладання / Ганс-Георг Гадамер ; [пер. з нім. В. Бабича] // Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика : вибрані твори / пер. з нім. ; упор. і вступ. сл. Д. Наливайка. – К. : Юніверс, 2001. – С. 145–152.
2. Найдорф М. Парные категории культурологии [Електронний ресурс] / Марк Найдорф // Вопросы культурологии. – 2011. – № 1. – Режим доступу до ресурсу : <https://sites.google.com/site/marknaydorftexts/contact-us/rapnye-kategorii-v-kulturologii>.
3. Малахов В. Культурный плюрализм versus мультикультурализм / Владимир Малахов. – Режим доступу до ресурсу : http://www.ruthenia.ru/logos/number/2000_5_6/2000_5-6_01.htm. – Назва з екрана.
4. Рікер П. Толерантність, нетолерантність, неприйнятне / Поль Рікер ; [пер. з фр. В. Андрушка] // Рікер П. Навколо політики ; пер. з фр. ; наук. консульт. В. Андрушко; відп. ред. А. Соболевський. – К. : Дух і літера, 1995. – С. 313–332.
5. Бычков П. Г. Социально-интеграционный потенциал массовой культуры постиндустриального общества : автореф. на соискание уч. степени канд. культурологии : спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Павел Геннадьевич Бычко. – СПб., 2014. – 25 с.
6. Яковенко И. Г. От империи к национальному государству (Попытка концептуализации процесса) / Игорь Григорьевич Яковенко // Полис. – 1996. – № 6. – С. 117–128.